

Рабочая программа
по внеурочной деятельности
курса «Люби и знай родной язык»
(общекультурное направление)

Уровень: НОО

Срок освоения программы: 1 год (2 класс)

2023 – 2024 учебный год

Кхеторан кехат

(Программа внеурочной деятельности способствует реализации полного объема изучения курса «Чеченский язык» во 2 классе.)

Лелаш долчу нормативан-бакъонан документашца дог'уш, нохчийн мотт (оьрсийн мотт а санна) Нохчийн Республикин пачхьалкхан меттан статус йолуш бу (2007 шеран 25 апрелан N 16-РЗ йолу «Нохчийн Республикин меттанийн хьокъехь» Нохчийн Республикин закон (06.03.2020 ш. N 13-РЗ ред.). Иза нохчийн халкъан оьздангаллин коьрта хьал а ду, дешаран хьукматашкахь дешаран предмет санна хьобхуш а бу.

«Ненан (нохчийн) мотт» классал арахьара дешаран предметан белхан программа (кхид'а Програма) кхолларан бух бу х'ара нормативийн-бакъонийн документаш:

- Россин Федерацин конституци (26 статья);
- 2012 шеран 29-чу декабран №273-ФЗ йолу «Россин Федерацин дешаран хьокъехь» Федеральни закон (5, 8, 12, 14 ст.) (02.07.2021 ш. ред.);
- 1991 ш. 25 октябран № 1807-1 йолу «Россин Федерацин халкъийн меттанехь» Федеральни закон (2, 6, 9, 10 ст.) (11.06.2021 ш. ред.);
- Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандарт, Россин Федерацин серлонан Министерсвос 2021 ш. 31 майхь № 286 йолу омранца ч'аг'идина долу;
- Кхетош-кхиоран герггара программа (къобал'ийна йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (02. 06. 2020 ш. № 2/20 йолу протокол);
- Россин Федерацин къаьмнийн ненан мотт хьехаран концепци (Россин Федерацин серлонан Министерсвон коллегехь ч'аг'ийина 2019.10.01);
- Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьртачу дешаран герггара программа (къобал'ийна йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (18.03.2022 ш. № 1/22 йолу протокол);
- 2003 шеран 23 мартан Нохчийн Республикин конституци (09.01.2022 ш. хийцамашца);
- 2007 шеран 25 апрелан N 16-РЗ йолу «Нохчийн Республикин меттанийн хьокъехь» Нохчийн Республикин закон (06.03.2020 ш. N 13-РЗ ред.);
- 2014 шеран 30 октябран N 37-РЗ йолу «Нохчийн Республикин дешаран хьокъехь» Нохчийн Республикин закон (06.03.2020 N 13-РЗ ред.);
- 2020 ш. 17 августан № 180 йолчу «Нохчийн Республикин дешар кхиор» Нохчийн Республикин пачхьалкхан программа хийцамаш йукъабалоран хьокъехь» Нохчийн Республикин Правительсвон Постановлени (2022.03.17 бинчу хийцамашца);

- Нохчийн Республикин тӀекхуьу чкӀор син-Ӏыздангаллин кхетош-кхиоран а, кхиаран а йукъара концепци (тӀечӀагӀийина Нохчийн Республикин Куьйгалхочо 14.02.2013 ш.);
- Нохчийн меттан нийсайаздаран коьртачу бакъонийн гулар тӀечӀагӀийарх №83 йолу Указ (тӀечӀагӀидина Нохчийн Республикин Куьйгалхочо 2020 шеран апрелан 29-чу дийнахь)
- Нохчийн Республикехь нохчийн мотт а, литература а хьехаран концепци (чӀагӀийина 2022.05. 12 № 3 йолчу Илманан Советан кхеташонехь);
- Нохчийн меттан нийсайаздаран коьрта бакъонаш /Джамалханов З.Д., Мациев А.Г., Овхадов М.Р., Халидов А.И., и.д. кх. – Собыла-ГӀала: АО «Издательско-полиграфический комплекс «Грозненский рабочий», 2022. – 64 а.

Программа кхочушйаран бухахь системехь-Гуллакхдаран некъ бу. «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Ӏамор тӀехьажийна ду гуманитарни циклан кхечу дешаран предметашца межпредметни уьйр кхочушйарна.

«Ненан (нохчийн) мотт»классал арахьара дешаран предметан йукъара характеристика

«Нохчийн мотт»классал арахьара дешаран предметан герггара белхан Программа йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран программаш кхочушйечу организацешна (хьукматашна) хӀоттийна йу.

Школан дешаран хӀинцалерчу тенденцешна а, Ӏаморан жигарчу методикашна а тӀехьажийна йолу «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан белхан программа хӀотторехь хьехархошна методикин гӀо лацаран Ӏалашонца кечийна йу хӀара Программа.

Белхан Программас хьехархочун аьтто бийр бу:

- 1)нохчийн мотт хьехаран процесехь йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехь кепе далийна Ӏаморан личностни, метапредметан, предметан жамӀашка кхачаран хӀинцалера некъаш кхочушдан;
- 2) Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца (Россин Федерацин серлонан Министерсвос 2021.05.31 № 286 йолу омранца чӀагӀидина долу); Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьртачу дешаран герггарчу программца (кьобалийна йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (18 мартан 2022 ш. № 1/22 йолу протокол); Кхетош-кхиоран герггарчу программца (кьобалийна йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (02. 06. 2020 ш. № 2/20 йолу протокол); Нохчийн Республикин тӀекхуьу чкӀор син-Ӏыздангаллин кхетош-кхиоран а, кхиаран а йукъара Концепцица (тӀечӀагӀийина Нохчийн Республикин куьйгалхочо 14.02.2013 ш.) цхьаьнадогӀу Ӏаморан кхочушдан лору жамӀаш а, «Нохчийн мотт» дешаран предметан чулацам а Ӏаморан шерашца кьасто а, хӀоттамца дӀанисбан а;
- 3)билггал йолчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билгалдина дакъа/тема Ӏаморна дешаран

хенан магийнчу герггарчу дIасайекъарх, ткъа иштта дакъойн/темийн Iаморан коьчал карайерзорхьама йалийнчу дешаран гIуллакхдаран коьртачу кепех пайда а оьцуш, календарно-тематикин планировани кечйан.

Программин чулацам тIехъажийна бу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандарто «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан областана лехамийн декъахь далийнчу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьрта дешаран программа кхиамца карайерзоран жамIашка кхачарна.

Программа тIехъажийна йу «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан областана йукъайогIучу нохчийн меттан курсана кхачо йарна а, гIо лацарна а. «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан герггарчу белхан Программин чулацам йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца цхьаьнабогIуш бу.

Дешаран предметан чулацам внеурочни гIуллакхдарехула а кхочушбан тарло: экскурсеш, тематикин меропрятеш, кьийсамаш (конкурсаш), и.д.кх.

«Ненан (нохчийн) мотт»классал араьара дешаран предметан белхан Программин чулацаман коьрта линиш

Дешаран предметан коьчал меттаIилманан дакъошца йогIуш хIоттийна йу. Нохчийн меттан систематически курс Программехь хIокху чулацаман линишца йалийна йу: «Маттах лаьцна хаамаш», «Фонетика, орфоэпи, графика, орфографи»; «Лексика», «Морфемика», «Морфологи», «Синтаксис», «Орфографи а, пунктуаци а», «Къамел кхиор».

Программехь къаьсташ йу кхо блок: «Къамелан гIуллакхдаран тайпанаш», «Систематически курс» (1-чу классехь хьалхарчу эха шарахь – «Йоза-дешар Iамор»), «Къамел кхиор».

«Къамелан гIуллакхдаран тайпанаш» цIе йолу хьалхара блок йоьзна йу шайн вовшашца йолчу уьйраца цхьаьна къамелан гIуллакхдаран деа тайпанехула кхиарца, йуьхьанцарчу классийн дешархойн (тIекеренан Iалашонаш къасто хаа, къамелан тIекеренехь нийса дакъалаца) коммуникативни карадерзарш кхиорца; къамелан этикетан бакьонех пайдаэцаран практика алсамйаккхарца.

«Систематически курс» цIе йолчу шолгIачу блоко йукъалоцу меттан дакъойх пайдаэцарна тIехь тергам барна кхачо йен чулацам, дешаран а, практикин а хьелашкахь меттан дакъойх пайдаэцаран бухера карадерзарш а, хаарш а кхиор; хIинцалерчу нохчийн литературни меттан норманех болу йуьхьанцара кхетамаш кхоллар. ХIара блок тIехъажийна йу (Iамийнчун гурашкахь) хIинцалерчу нохчийн литературни меттан норманаш практикехула карайерзорна; дахаран йерриге сферашкахь нохчийн маттах пайдаэцарехь жобпаллин а, кхетаме а йукъаметтиг кхиорна.

«Къамел кхиор» цѣе йолу кхоалга блок. Чулацаман коьртачу декъах кху блокехъ тексташца бен болх бу: кхета хаар кхиор, йеллачу тексташна анализ йар, тайп-тайпанчу функционални-маѣлнийн тайпанийн, жанрийн, стилийн шен тексташ кхоллар.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Iаморан Iалашо а, хьесапаш а

Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран тIегIанехъ «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Iаморан **Iалашо** – дешархойн коммуникативни хьуьнарш кхоллар (барта а, йозанан а, монологан а, диалоган а къамел кхиор), уьш къамелан гIуллакхдарна практикехъ йукъабалор; дешархошкахъ нохчийн маттах а, халкъан культурица цуьнан уьйрах а билгал долу хаарш кхоллар.

Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран тIегIанехъ «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Iаморан **хьесапаш ду** дешархошкахъ кхоллар а, кхиор а:

- нохчийн меттан шатайпаналлех, къоман ламастех, шен халкъан культурех йуьхьанцара кхетам; этнически кхетам (самосознани) кхиор;
- нохчийн матте позитиван эмоцин-мехаллин йукъаметтиг, цуьнан цIеналла а, башхалла а ларйарехъ декъах хиларан синхаам; нохчийн матте бовзаран дог дар, шен къамел кхачаме дало гIертар;
- тIекеренан Iалашонашца, хьелашца, хьесапашца богу меттан гIирсаш харжарехула, нохчийн маттахъ жамIаш дарехула а, шена хетачунна бух балорехула долу хьуьнар кхоллар а, кхиор а;
- хьехархочун/однокласникийн барта аларш хазарехъ тIеэца хьуьнар кхоллар а, кхиор а;
- нийса йеша а, нийса йазйан а, урокан темехула диалогехъ а, коллективан беседехъ дакъалаца, чолхе доцу барта монологан аларш а, йозанан тексташ а хIитто хаар кхоллар а, кхиор а;
- нохчийн меттан системех а, хIоттамах а болу йуьхьанцара кхетамаш (фонетикех, графикех, лексикех, морфемикех, морфологех, синтаксисах);
- функционални говзалла а, хийцалучу дуьненаца кхиаме зIе латто а, кхин дIа долчу кхиаме дешарна кийча хилар а кхоллар а, кхиор а.

Дешаран планехъ «Ненан (нохчийн) мотт» классал арахъара дешаран предметан меттиг

Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца цхьаьнадогIуш, «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет «Ненан мотт а, ненан маттахъ литературин йешар а» предметан областана йукъа а йогу, Iамо тIейожош а йу.

2 КЛАСС

Матгах лаьцна йукъара хаамаш

Мотт адамийн тӀекеренан коьрта гӀирс а, кьоман культурин хилам а санна. Россин а, дуьненан а меттан шортенан тайп-тайпаналлех йуьхьанцара кхетамаш. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ.

Фонетика, графика, орфоэпи

Аьзнийн маьӀна кьасторан гӀуллакх; аьзнаш а, элпаш а; зевне, кьора мукъаза аьзнаш довзар. Озан башхаллин характеристика: мукъа – мукъаза; зевне – кьора мукъазнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъа фонемаш (аь – аь, оь – оь, уь – уьй) а, уьш элпашца билгалйар а (*аь, оь, уь, яь, юь*). *Я, яь, ю, юь, е(ё)* элпашца дешнаш. *Э, е* элпашца дешнаш. Деха а, доца а мукъанаш. *Й* элпаца долу дешнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъаза фонемаш (*гI, кI, къ, кх, пI, тI, хI, хь, цI, чI, I*) а, уьш элпашца билгалйар а. *Щ, ь, ы, ф* элпашца долу дешнаш. Шеконца [*овь*], [*ой*], [*эв*] хеза дешнаш нийсайаздар.

Дешнаш дешдакъошка декъар (мукъаза элпийн цхьаьнакхетарш дерш а цхьаьна).

Дошамашца болх беш алфавитах болчу кхетамах пайдаэцар.

Элпийн боцу графика гӀирсаш: дешнашна йуккъехь кӀайдарг, сехьадаккхаран хьаьрк, абзац (цӀен могӀа), сацаран хьаьркаш (Ӏамийнчун барамехь).

Лексика

Дош декаран а, маьӀнин а цхьаалла санна. Дешан лексикин маьӀна (йукъара кхетам). Текстехула дешан маьӀна билгалдаккхар йа дошаман гӀоьнца маьӀна нисдар.

ЦхьанамаьӀнийн а, дукхамаяӀнийн а дешнаш (атта дешнаш, тергам).

Къамелехь синонимех а, антонимех а пайдаэцарна тӀехь тергам.

Дешан хӀоттам (морфемика)

Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна. Цхьанаораман (гергара) дешнаш. Цхьанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш. Дешнашкахь орам кьастор (аттачу меттигашкахь).

Морфологи

Къамелан дакъош

ЦӀердош (довзийтар): йукъара маьӀна, хаттарш («*мила?*», «*хӀун?*»), къамелехь пайдаэцар. Йукъара а, долахь а цӀердешнаш (фамилеш, цӀераш, дайн цӀераш, дийнатийн цӀераш, меттигийн цӀераш).

Хандош (довзийтар): йукъара маьӀна, хаттарш («*хӀун до?*», «*хӀун дина?*», «*хӀун дийр ду?*»), къамелехь пайдаэцар.

Билгалдош (довзийтар): йукъара маъІна, хаттарш («муха?», «хъенан?» «стенан?»), къамелехъ пайдаэцар.

ДештІаьхъе. Уггар йаьржина дештІаьхъенаш: *тІе, тІера, чу, чуьра, кІел*, и.д.кх.

Синтаксис

Предложенехъ дешнийн къепе; предложенехъ дешнийн уьйр (карладаккхар).

Предложени меттан дакъа санна. Предложени а, дош а. Предложенин дашах къастар.

Аларан Іалашоне хъаьжжина, предложенийн тайпанаш: дийцаран, хаттаран, тІедожоран предложенеш.

Синхаамийн иэшаре (эмоцин окраске) хъаьжжина, предложенийн тайпанаш (интонацехула (иэшарехула): айдаран а, айдаран йоцу а предложенеш.

Орфографи а, пунктуаци а.

1-чу классехъ Іамийна нийсайаздаран бакъонаш карлайахар. Предложенин йуьххъехъ а, долахъ цІерашкахъ а доккха элп (цІераш, фамилеш, дийнатийн цІераш); предложенин чаккхенгахъ сацаран хъаьркаш; дош цхъана могІарера вукху могІаре сехъадаккхар (дешан морфемин декъадалар тидаме а ца оьцуш);

Нийсайаздаран син иралла нийсайаздаран гІалат дан тарлун меттигахъ кхетар санна. Дешан йаздар къасторхъама (нисдархъама), Іаматан тІерачу нийсайаздаран дошамахъ пайдаэцар.

Нийсайаздаран бакъонаш а, царахъ пайдаэцар а: долахъ цІерашкахъ доккха элп: цІераш, фамилеш, дайн цІераш, дийнатийн цІераш, меттигийн цІераш; йукъарчу цІерашкахъ а, кхечу къамелан дакъошкахъ а (нохчийн меттан дешнашкахъ) *я, яь, ю, юь, е (ё)* элпийн нийсайаздар, тІеэцначу (йукъарчу) дешнашкахъ *я, ю, е (ё)* элпийн нийсайаздар; долахъ цІерашкахъ: цІерашкахъ, фамилешкахъ, дайн цІерашкахъ, дийнатийн цІерашкахъ, меттигийн цІерашкахъ (нохчийн меттан дешнашкахъ) *я, яь, ю, юь, е (ё)* элпийн нийсайаздар, тІеэцначу дешнашкахъ (дохлахъ цІерашкахъ) *я, ю, е (ё)* элпийн нийсайаздар; нохчийн меттан мукъазчу элпийн (*кь, кІ, кх, гІ, и.д.кх.*) нийсайаздар; шеконца [*оьв*], [*ой*], [*эв*] хезачу дешнийн нийсайаздар (-*эв, -аьв, -ев*); *щ, ь, ы, ф* элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; деха мукъа *и, уь* хезачохъ *й* элп йаздар; дештІаьхъенаш цІердешнашца къаьстина йазйар.

Къамел кхиор

Коммуникативни хъесап эвсараллица кхочушдархъама, барта тІекеренан Іалашонашца а, хъелашца а цхъаьнабогІу меттан гІирсаш харжар (деллачу хаттарна жоп далархъама, шена хетарг алархъама). Къамел дан хаар (дІадоло, къамелехъ дакъалаца, къамел чекхдаккха, тидам тІеберзо, и. д.кх.). Къамелан диалоган кеп практикехъ карайерзор. Дешаран а, Іер-дахаран а тІекеренан хъелашкахъ къамелан этикетан норманаш а, орфозпин (нийсааларан) норманаш а

ларйар. Цхъаьна г'уллакхдарехь шимма цхъаьна а, тобанашкахь а болх д'ахьуш, бартбан а, йукъарчу сацаме ван а хаар.

Суьртан репродукцихула барта дийцар х'оттор. Ша бинчу тергамашкахула а, хаттаршкахула а барта дийцар х'оттор.

Текст. Текстан билгалонаш: текстера предложенийн ма'лнийн цхъаалла; текстера предложенийн хьалх-т'аьхьалла; текстехь кхочушхилла йаьлла ойла гайтар. Текстан тема. Коьрта ойла. Текстан ц'е. Билгалйинчу тексташна ц'е харжар. Текстан дак'ойн (абзацийн) хьалх-т'аьхьалла. Предложенийн а, абзацийн а ро'г'алла талхийна тексташ нисйар.

Текстийн тайпанаш: суртх'оттор, дийцар, ойнайар, церам башхаллаш (йуьхьанцара довзийтар).

Декъалдар а, декъалдаран открытка (диллина кехат) а.

Текстах кхетар: текстехь болчу хааман буха т'ехь цхьалха жам'аш кепе далоран хаар кхиор. Нийсачу интонацица (изшарца) текстан хозуьйтуш исбаьхьаллин йешар.

Хаттаршна т'е а тевжаш, 25-35 дешан барамехь йолу дийцаран текст ма-йарра схьайийцар.

ЙУЬХЬАНЦАРЧУ ЙУКЪБЕРЧУ ДЕШАРАН ТИЕГАНЕХЬ «НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ПРОГРАММА КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМ'АШ

ЛИЧНОСТНИ ЖАМ'АШ

Йуьхьанцарчу школахь «Ненан (нохчийн) мотт» предмет 'аморан жам'ехь кхетош-кхиоран г'уллакхдаран коьрта некъаш кхочушдечу хенахь дешархочун кхоллалур ду х'ара **личностни** жам'аш:

гражданско-патриотически кхетош-кхиоран:

- шен Даймахакаца мехалаллин йукъаметтиг кхоллайалар, цу йукъахь республикин истори а, культура а гойту, ненан мотт 'аморехула а;
- шен этнокультурин а, россин а граждански идентичностах кхетар, Нохчийн Республикин пачхьалкхан маттах санна, ненан (нохчийн) меттан ма'лналлех кхетар;
- шен мехкан а, даймехкан а д'адаханчун, таханенан, хиндолчун декъахь хилар, цу йукъахь исбаьхьаллин говзаршца болх барехь, хьелаш дийцаре дарехула а;
- шен а, кхечу а халкъашка ларам, цу йукъахь исбаьхьаллин говзаршкара масалийн буха т'ехь кхуллуш берг а;
- йукъараллин декъашхочух санна, адамах болу дуьххьарлера кхетам, адаман бакъонех а, жопаллех а, ларамах а, адаман сийлаллех а, леларан г'иллакх-оьздангаллин норманех а, адаманна йукъарчу йукъаметтигийн бакъонех а, цу йукъахь исбаьхьаллин говзаршкахь

гайтинарш а;

син-обздангаллин кхетош-кхиоран:

- шен дахарехь а, йешарехь а зеделлачунна тIе а тевжаш, хIора адаман индивидуальность ларар;
- догъэцар а, ларам а, диканиг лаар а гучудаккхар, царна йукъахь шегара хьал а, синхаамаш а бовзийтархьама, нийса меттан гIирсах пайдаэцар а;
- кхечу адамашна куьйган (физически) а, моральни (обздангаллин) а зен дарна тIехъажийнчу леларан муьлхха а кепаш цайезар (пайдаэца цатарлучу меттан гIирсах йобзнарш а цхьаьна);

эстетикин кхетош-кхиоран:

- исбаьхьаллин культурица лараме йукъаметтиг а, шовкъ а, искусстван тайпанашна а, шен а, кхечу а халкъийн ламасташна а, кхоллараллина а экамалла;
- исбаьхьаллин гIуллакхдаран тайп-тайпанчу кепашкахь ша гайта гIертар, меттан говзаллехь а цхьаьна; тIекеренан а, ша гайтаран а гIирсах санна, ненан меттан мехалаллех кхетар;

физически кхетош-кхиоран, могошаллин культура а, эмоцин хьал а кхолларан:

- меттан дешаран процессехь кхин тIе (тIетоьхна) хаам лохуш, гонахехь (цу йуккъехь хаамийн а) могошаллин а, кхерамзаллин (шена а, кхечу адамашна а) а дахаран кепан бакъонаш ларйар;
- къамелехь ша гайта тарлун некъаш харжарехь а, къамелан этикетан а, тIекеренан бакъонийн а норманаш ларйарехь а гучудолу дегIан а, синIаткъаман а могошаллин тIалам бар;

къинхъегаман кхетош-кхиоран:

- адаман а, йукъараллин а дахарехь къинхъегаман маьIнах кхетар, къинхъегаман жамIаш жобпаллин хьаште хьажор а, лардаран йукъаметтигаш а, къинхъегаман гIуллакхдаран тайп-тайпанчу кепашкахь дакъалацаран говзаллаш, исбаьхьаллин говзаршкара масалш дийцаре деш, тайп-тайпанчу корматаллашка кхоллалун шовкъ;

экологин кхетош-кхиоран:

- тексташца болх баран процессехь кхуллу Iалам Iалашдаран йукъаметтиг;

- цунна зен ден дараш цадезар;

Илманан хаарийн мехаллаш:

- дуьненан Илманехула долчу суьртах йуьхьанцара кхетамаш (цу йукъахь меттан системех, дийнна дуьненан Илманехула долчу суьртан цхьана декъах санна, йуьхьанцара кхетамаш);
- довзаран хьашташ, жигаралла, дIадолорна тIера хилар, довзарехь хаа лаар а, шен лаамалла а, цуьнца цхьаьна ненан (нохчийн) мотт Iаморехь бовзаран хьашто а, и бовзарехь жигаралла а, шен лаамалла а.

МЕТАПРЕДМЕТАН ЖАМIАШ

Йуьхьанцарчу школахь «Ненан (нохчийн мотт)» предмет Iаморан жамIехь дешархочун кхоллалур ду хIара дешаран универсальни **довзаран** дараш.

Кобрта маьIнийн дараш:

- тайп-тайпана меттан дакъош дуста (аьзнаш, дешнаш, предложенеш, тексташ), меттан дакъош дустархьама баххаш билгалдаха (къамелан дакъа хилар, грамматикин билгало, лексикин маьIна, и.д.кх.);
- меттан дакъойн тераллаш къасто;
- къастийнчу билгалонца объекташ (меттан дакъош) цхьаьнатоха;
- меттан дакъойн (аьзнийн, къамелан дакъойн, предложенийн, текстийн) классификаци йархьама ладаме билгало къасто; меттан дакъошна классификаци йан;
- хьехархочо йеллачу тергаман алгоритмаца меттан коьчалехь закономерносташ а, бIостаналла а каро (схьалаха); меттан дакъошца болх беш, дарийн алгоритмана анализ йан, меттан дакъойн анализ йарехь ша дешаран (Iамаран) гIуллакхаш къасто;
- билгалйинчу алгоритман буха тIехь дешаран а, практикин а хьесап кхочушдан оьшучу хааман тоаме цахилар гучудаккха, кхин тIе оьшучу хааман хьашт кепе дало;
- меттан коьчална тIехь тергамбаран хьелашкахь бахьанийн-тIаьхьалонийн уьйраш билгалйаха, жамIаш дан.

Кобрта талламан дараш:

- хьехархочун гIоьнца Iалашо кепе йало, меттан объектан, къамелан хьолан хийцамийн план хIотто;
- тIедиллар кхочушдаран масех кеп йуста, уггар йогIуш йерг харжа (йалийнчу критерийн буха тIехь);

- сѡакховдийнчу планаца чолхе боцу лингвистикин мини-таллам дІабахъа, сѡакховдийнчу планаца проектан тІедиллар кхочушдан;
- жамІаш кепе дало а, меттан коьчална тІехъ бинчу тергаман (классификацин, дустаран, талламан) жамІийн буха тІехъ уьш тешаллашца тІечІагІдан а; билгалйинчу меттан коьчалан анализан процессехъ хъехархочун гІоьнца хаттарийн кепаш йало;
- процессийн а, хиламийн а, церан тІаьхьалонийн а и санначу йа терачу хъелашкахъ хила тарлучу кхиаран прогноз йан.

Хаамца болх бар:

- хаам сѡаэцаран хьоста харжа: боьху хаам сѡаэцархъама, нисбархъама оьшу дошам;
- билгалдинчу хьостанехъ (дошам тІехъ, справочник тІехъ) йеллачу алгоритмаца гучу кепяхъ балийна болу хаам сѡалаха (каро);
- шенна йа хъехархочо и талла (дошамашна, справочникашна, Іаматашна тІе о хьожуш) сѡакховдийначу некъаца бакъ болу а, бакъ боцу а хаам бовза;
- Интернет машанехъ хаам (дешан йаздарх, аларх, дешан маьІнах, дешан сѡадаларх, дешан синонимех) лохуш, баккхийчеран (хъехаран белхахойн, дайн-нанойн, законехъ векалш болчеран) гІоьнца информационни кхерамзаллин бакъонаш ларйан;
- дешаран хьесапе хъаьжжина, анализ йан а, кхолла а текстан, видеон-, графикаин, озан хаам;
- таблицийн, схемийн кепяхъ билгалбинчу лингвистикин хаамах кхета; лингвистикин хаам бовзийтархъама ша схемаш, таблицаш кхолла.

Йуьхьанцарчу школехъ «Ненан (нохчийн) мотт» предмет Іаморан жамІехъ дешархочун кхоллалур ду хІара дешаран универсальни **коммуникативни** дараш.

Текере:

- хетарг тІеэца а, кепе дало а, бевзачарна йукъахъ Іалашонашца а, тІекеренан хъелашца а цхъаьнайогІу эмоцеш гайта а;
- къамелхочуьнца лараме йукъаметтиг лело, диалог а, дискусси а дІаьахъаран бакъонаш ларйан;
- хетарг тайп-тайпана хила тарлуш хиларх кхета;
- оьзда а, аргументаш йалош а шена хетарг дІаала;
- хІоттийнчу хьесапе хъаьжжина, къамелан алар хІотто;
- къамелан хьоле хъаьжжина, барта а, йозанан кепяхъ а тексташ (суртхІоттор, оьлайар, дийцар) кхолла;
- тергаман, мини-талламан, проектан тІедахкарийн жамІех а, шимма цхъаьна а, тобанашца а бинчу белхан жамІех а нахана гуш-хезаш дІадийца доцца къамел дар кечдан;

- къамел даран (выступленин) текстана иллюстрацин коьчал (дежкина суьрташ, даьхна суьрташ (фото), плакаташ) харжа.

Йуьхьанцарчу школехь Iаморан чаккхенгахь «Нохчийн мотт» предмет Iаморан жамIехь дешархочун кхуьур ду хIара дешаран универсальни **регулятивни** дараш.

Самоорганизаци:

- жамIе кхачархьама, дешаран хьесап кхочушдарехула дарийн план хIотто;
- хьаьржинчу дарийн хьалх-тIаьхьалла (рогIалла) хIотто.

Самоконтроль:

- дешаран гIуллакхдаран кхиаман/аьтто цабаларан бахьанаш къасто;
- къамелан а, нийсайаздаран а гIалаташ иэшорхьама, шен дешаран дараш нисдан;
- меттан дакъойх пайдаэцархьама, къасторхьама, характеристика йархьама хIоттийнчу дешаран (Iаморан) хьесапца гIуллакхдаран жамI цхьаьнадало;
- маттехула йолчу коьчалца болх беш дина гIалат схьалаха, нийсайаздаран(орфографин) а, пунктуацин а гIалат схьалаха (каро);
- однокласникийн гIуллакхдаран а, шен гIуллакхдаран а жамIаш дуста, йалийнчу критерешца церан нийса (объективно) мах хадо.

Цхьаьна гIуллакхдар:

- хьехархочо йеллачу планированин кепан, йукъан гIулчийн а, хенийн а дIанисйаран буха тIехь, стандартни (типовой) хьолехь, йоццачу хенан а, йеххачу хенан а Iалошонаш (йукъара хьесапашкахь дакъалацар тидаме оьцуш, индивидуальни) кепе йало;
- цхьаьна гIуллакхдаран Iалашо тIеэца, цуьнга кхачаран дараш цхьаьна хIитто: ролаш дIасайекъа, бартбан, цхьаьна бечу белхан процесс а, жамIаш а дийцаре дан;
- куьйгалла дан, тIедиллинарг кхочушдан, аьллачун тIехь хила а кийча хилар гайта;
- белхан шен дакъа жобпаллица кхочушдан;
- йукъарчу жамIехь ша лаяцначу декъан мах хадо;
- йеллачу (схьакховдийнчу) кепашна тIе а тевжаш, цхьаьна ден проектан тIедахкарш кхочушдан.

ПРЕДМЕТАН ЖАМИАШ

1-4 классашкахь «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Iаморо аьтто бо:

- адамийн тIекеренан коьртачу гIирсах санна нохчийн маттах кхета, нохчийн мотт нохчийн халкъан синъобздангаллин коьрта мехалла санна тIеэца;

- халкъан ламасташ а, культура а карайерзорехъ а, чӀагӀйарехъ а нохчийн меттан маӀнах кхета;
- ненан мотт бовзаран шовкъ а, и Ӏамо лаам а гайта;
- Россин Федерацин меттан а, культурин а цӀхӀааллин а, тайп-тайпаналлин а шортенах, Россин халкъийн кхечу меттанашна йукъахъ нохчийн меттан меттигах а йуьхьанцара кхетамаш кхолла;
- нохчийн меттан фонетикех, лексикех, грамматикех, орфографех, пунктуацех йуьхьанцара хаамаш кхолла;
- къамелан гӀуллакхдарехъ карадерзийнчу хаарех пайдаэца хаар кхолла, къамелехъ Ӏамийнчу лексикех пайдаэца, карайерзийнчу лексикех а, маттах долчу хаарех а пайда а оьцуш, барта аларш хӀитто;
- къамелан этикетехула Ӏамийнчу кепех пайда а оьцуш, къамелан тӀекеренехъ дакъалаца;
- нохчийн маттахъ къамелан гӀуллакхдаран массо а тайпанаш (ладогӀар, къамел дар, йешар, йоза) вовшахтаха а, кхио а, билгалйинчу темехула даккхий доцу дийцарш хӀитто хаар кхолла.

Нохчийн меттан тематически план

2-г1а класс

№	Дешаран темин дакъа	Сахьтийн барам
1	Аьзнаш а, элпаш а.	3
2	Мукъа а, мукъаза а элпаш.	2
3	Дош а, дешдакъа а, предложени а.	4
4	ХӀуманаш билгалйен дешнаш.	4
5	ХӀуманийн дар билгалден дешнаш.	7
6	ХӀуманийн билгало гойту дешнаш.	7
7	Гергара дешнаш.	2
	Дерриге	29

Календарно- тематическое планирование

2 класс

№ ра г1	Урокан чулацам	1аморан терахь					
		Урокан гайпа	дер риг	Планаца		Билггал	
				2 а	2б	2 а	2 б
1	1амийнарг карладаккхар.Аьзнаш а,элпаш а.	Карладаккхаран	1	03.10	03.10		
2	1амийнарг карладаккхар.Аьзнаш	Карладаккхаран	1	10.10	10.10		
3	1амийнарг карладаккхар.Аьзнаш а,элпаш а.	Карладаккхаран	1	17.10	17.10		
4	Мукъа а,мукъаза а элпаш.	Хаарш таллар	1	24.10	24.10		
5	Мукъа а,мукъаза а элпаш.	Хаарш таллар	1	07.11	07.11		
6	Дош а,дешдакъа а,предложени а.	Хуучу хаарех пайдаэцар	1	14.11	14.11		
7	Дош а,дешдакъа а,предложени а.	Хуучу хаарех пайдаэцар	1	21.11	21.11		
8	Дош а,дешдакъа а,предложени а.	Хуучу хаарех пайдаэцар	1	28.11	28.11		
9	Дош а,дешдакъа а,предложени а.	Хуучу хаарех пайдаэцар	1	05.12	05.12		
10	Х1уманаш билгалйен дешнаш.	Довзийтаран урок	1	12.12	12.12		
11	Х1уманаш билгалйен дешнаш.	Хуучу хаарех пайдаэцар	1	19.12	19.12		
12	Х1уманаш билгалйен дешнаш.	Хуучу хаарех пайдаэцар	1	26.12	26.12		
13	Х1уманаш билгалйен дешнаш.	Хуучу хаарех пайдаэцар	1	09.01	09.01		
14	Х1уманийн дар билгал ден дешнаш.	Довзийтаран урок	1	16.01	16.01		
15	Х1уманийн дар билгал ден дешнаш.	Довзийтаран урок	1	23.01	23.01		
16	Х1уманийн дар билгал ден дешнаш.	Хуучу хаарех пайдаэцар	1	30.01	30.01		

17	ХIуманийн дар билгал ден дешнаш.	Хуучу хаарех пайдаэцар	1	06.02	06.02		
18	ХIуманийн дар билгал ден дешнаш.	Хуучу хаарех пайдаэцар	1	13.02	13.02		
19	ХIуманийн дар билгал ден дешнаш.	Хуучу хаарех пайдаэцар	1	20.02	20.02		
20	ХIуманийн дар билгал ден дешнаш.	Хуучу хаарех пайдаэцар	1	27.02	27.02		
21	ХIуманийн билгалс гойту дешнаш.	Довзийтаран урок	1	05.03	05.03		
22	ХIуманийн билгалс гойту дешнаш.	Довзийтаран урок	1	12.03	12.03		
23	ХIуманийн билгалс гойту дешнаш.	Довзийтаран урок	1	19.03	19.03		
24	ХIуманийн билгалс гойту дешнаш.	Довзийтаран урок	1	02.04	02.04		
25	ХIуманийн билгалс гойту дешнаш.	Довзийтаран урок	1	09.04	09.04		
26	ХIуманийн билгалс гойту дешнаш.	Довзийтаран урок	1	23.04	23.04		
27	ХIуманийн билгалс гойту дешнаш.	Довзийтаран урок	1	07.05	007.05		
28	Гергара дешнаш.	Хаарш таллар	1	14.05	14.05		
29	Гергара дешнаш.	Хаарш таллар	1	21.05	21.05		